

УДК 94:281.93 (477+497.2)

О. М. Каковкіна

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКИХ ВЗАЄМИНАХ

Розглядається місце православної церкви в розвитку українсько-болгарських взаємин на сучасному етапі. Визначається провідна роль канонічної Української Православної Церкви та Болгарської Православної Церкви у їх розвитку

Ключові слова: православна церква, історія, Україна, Болгарія, взаємини, влада, розкол, діаспора.

Рассматривается место православной церкви в развитии украинско-болгарских отношений на современном этапе. Определяется ведущая роль канонической Украинской православной церкви и Болгарской православной церкви в их развитии.

Ключевые слова: православная церковь, история, Украина, Болгария, отношения, власть, раскол, диаспора.

The place of the Orthodox Church in the development of the relations between Ukrainians and Bulgarians on the modern stage is shown. The main role of the canonic Ukrainian Orthodox Church and Bulgarian Orthodox Church in the development of these relations is determined.

Key words: orthodox church, history, Ukraine, Bulgaria, relations, power, Diaspora.

З часу набуття Україною незалежності та зміною політичних орієнтирів у Болгарії, проблема взаємин влади та церкви постійно перебуває серед актуальних в обох державах. Цілком зрозумілим став релігійний ренесанс у посттоталітарному світі, «обтяжений» певним чином прагненням влади заангажувати релігійні громади до вирішення політичних питань. В умовах поліетнічної та поліконфесійної України відбувається формування толерантної культури міжконфесійних взаємин, а з іншого боку переважна частина політикуму апелює до православної церкви, яка має найбільшу паству в державі, з огляду на її роль та місце у розвитку української державності. У контексті відродження духовності, саме традиційному для України християнству належить значне місце.

Вважаємо за необхідне звернутися до визначеної проблеми, зважаючи на важливість розвитку міжрелігійного діалогу двох держав, пов'язаних тривалою історією взаємин, визначити зміст та значення спілкування двох найбільших за кількістю вірян православних канонічних церков у їх розвитку.

З-поміж сучасних розвідок, присвячених українсько-болгарським відносинам, визначені практично не досліджені щодо періоду з 1917 р. (відзначимо, що церковна історіографія – болгарська та російська – має значний наробок практично щодо усіх періодів історії церков). Виключення становить період до початку ХХ ст., коли православна церква посіла важливе місце у національному відродженні слов'янських народів, зокрема болгарського та українського [32]. Окрім того, тема православної церкви перебуває певним чином у однокілій дослідницькій ситуації, оскільки розглядається з позиції, презентованої частиною вітчизняного політикуму на чолі з президентом – «Незалежній державі – незалежна церква». Така позиція поєднує Українську автокефальну православну церкву (УАПЦ), Українську православну церкву Київського патріархату (далі – УПЦ КП), які перебувають в опозиції до УПЦ (Московського патріархату), яка вважає себе єдиною канонічною. У статті не ставиться завдання висвітлити зміст українського розколу, релігійні проблеми мають значення у сенсі формування наукових дослідницьких пріоритетів та умов міжцерковного діалогу України та Бол-

гарії. «Державницький» підхід притаманний зокрема дисертації та публікаціям Ю. О. Тимошенка, який розглядає участь українського суспільства у становленні незалежної болгарської церкви у 90-х рр. [34; 36; 36]. В. В. Павленко, аналізуючи українсько-болгарські взаємини у 1918–1939 рр., взагалі не порушує цього питання [19]. Пояснити це можна, на наш погляд, заповітованим ставленням частини професійної спільноти до ролі Руської православної церкви (далі – РПЦ) у розвитку, зокрема, українсько-російських відносин. Історії РПЦ та Болгарської Православної Церкви (далі – БПЦ) новітньої доби, міжнародним аспектам діяльності церков присвячені роботи світських дослідників – болгарських – К.-А. Бойкікевої [1], Д. Калканджієвої [11; 12], К. Гареної [5], російських, зокрема представників діаспори – К. В. Косик [16], Д. В. Поспеловського [24], Г. Рябих [30], І. В. Шкуратової [42], М. Шкаровського [41] та церковних, що долучилися і до вивчення проблеми розколу Болгарської православної церкви, який розглядається поряд з обставинами розколу в УПЦ – О. Драбинко [7], К. Скурат [31], В. Ципін [40]. Загалом сучасний стан міжцерковних українсько-болгарських взаємин, їх місце у зовнішній політиці держав залишається поза увагою вітчизняних науковців, окрім згаданих розвідок Ю. О. Тимошенка.

Презентовані документи БПЦ та РПЦ, УПЦ, матеріали діяльності Посольства України у Болгарії, матеріали з історії болгарської діаспори в Україні, опубліковані у церковній і світській періодиці та офіційних сайтах церков, установ, дають можливість розкрити характер міжцерковного діалогу України та Болгарії від початку 90-х рр. та визначити у ньому місце канонічної православної церкви. Щодо вживаної автором термінології – «канонічна церква», «розкол», «розкольницька церква» – вона видається найбільш коректною, зважаючи на відсутність єдиного наукового, світського підходу до проблеми визнання наявної термінології та наголошуючи на відсутності упередженості у цьому сенсі.

Вважаємо за необхідне надати коротку довідку з історії БПЦ. Нагадаємо, що Болгарська церква за часів царя Симеона стає фактично незалежною, а у 927 р. Константинополь визнав її автокефалію на чолі з патріархом Даміаном. Патріаршество втрачається після захоплення Болгарії візантійським імператором Василієм Болгаробійцем, який впроваджує архієпископію з центром в Охриді. Відновлення патріархії відбувається у XIII ст. Вдруге болгарська церковна автокефалія була втрачена після загибелі Болгарського царства внаслідок турецької навали. Султан підкорив церкву Константинопольському Патріарху, який вважався у Турецькій імперії етнархом і мав права громадянської юрисдикції над усіма підлеглими султана православного віросповідання. До середини XVIII ст. проіснувала Охридська архієпископія, клір якої зазнав елінізації. Нове відновлення церковної незалежності відбулося у 1872 р., однак самочинно і з порушенням канонів, що призвело до анафеми з боку Константинополя та припинення євхаристичного спілкування Болгарського екзархату з іншими православними церквами. Схизма була подолана лише у 1945 р. за сприяння патріарха РПЦ Олексія I, який неодноразово відвідував Болгарію у наступні роки. З 1953 р. БПЦ очолюється патріархом. На сьогодні БПЦ має 15 єпархій, зокрема 2 закордонних, очолюваних митрополитами, та 8-мільйонну громаду вірян у Болгарії.

Як і самі церкви, взаємини між ними мають таку ж тривалу історію, драматизовану перебігом подій в Україні та Болгарії, що пройшли складними шляхами. Приналежність до слов'янського православного світу зумовила численні взаємовпливи у розвитку народів та держав. Російська православна церква стала впливовим чинником у формуванні російських пріоритетів на Балканах, здійснюючи підтримку «братам-слов'янам» у боротьбі за власну незалежність. Хоча цікаво, що стало «модним» не помічати органічного існування православної церкви в межах українських земель під єдиною офіційною назвою Руська православна церква, як от у статті згаданого Ю. О. Тимошенка, де зв'язки української

спільноти та БПЦ розглядаються без посилання на той факт, що саме РПЦ попри анафему Константинополя та позицію інших православних ієрархів, продовжила спілкування з БПЦ після схизми 1872 р., надаючи їй зокрема матеріальну підтримку. На підставі цього і відбувалась допомога Болгарській православній церкві Києво-Печерською лаврою, іншими православними українськими парафіями, про що говорить автор [33, с. 36]. І така дієва підтримка зумовила особливо тісні взаємини Руської та Болгарської православних церков сьогодні.

У 90-х рр. ХХ ст. як і Україна, Болгарія також не оминула розколу у громаді Болгарської православної церкви, пов'язаного із звинуваченнями патріарха Максима (Найденев Марін Мінков), який очолював її з 1971 р. у співпраці із комуністичним режимом. У травні 1992 р. чотири митрополита на чолі з митрополитом Неврокопським Пименом, два єпископи та частина кліриків створили свій власний «альтернативний» Синод і проголосили про відсторонення патріарха Максима. У зв'язку з цим, того ж року відбулося засідання Священного Синоду БПЦ, на якому самочинні архієреї були позбавлені не тільки сану, а і чернецтва. Священний Синод визнав їхні дії неканонічними і неконституційними, оскільки церква була відокремлена від держави. Відсторонені єпископи не визнали у свою чергу постанов Синоду, поклавши початок розколу. Не маємо на меті розглядати увесь перебіг подій, позначених високою інтенсивністю [37]. Відзначимо, що стан церковного конфлікту на певних етапах напряду залежав від позиції офіційної влади. Так, поштовхом до продовження розколу стало виголошення присяги П. Стояновим, який переміг на президентських виборах у 1996 р. як кандидат від СДС, у присутності Пимена, а наступного року Вищий адміністративний суд скасував державну реєстрацію Священного Синоду на чолі з патріархом Максимом.

Напередодні президентських виборів у Болгарії, у червні 1996 р. Пимен відвідав Київ, де здійснив богослужіння разом з патріархом Філаретом, чим було утверджене визнання двох розкольницьких церков. У липні того ж року Патріарх Філарет (Денисенко) у 1996 р. у Софії брав участь у церемонії інтронізації патріарха Пимена – очільника самопроголошеної болгарської церкви [40].

Перемога на виборах 2001 р. Національного руху «Симеон Другий» зумовила підтримку БПЦ на чолі з патріархом Максимом з боку нового прем'єр-міністра, колишнього царя Болгарії Симеона Саксбурготтського та обраного у 2001 р. президента кандидата від соціалістичної партії Георгія Пирванова. Обидва політичних лідера виголошували присягу у присутності патріарха Максима. У 2002 р. головою Дирекції віросповідань став декан Богословського факультету Софійського університету Іван Желєв і було прийнято рішення про відновлення державної реєстрації патріарха Максима як очільника БПЦ. 29 грудня 2002 р. парламент прийняв новий Закон про віросповідання, який набув чинності 2 січня 2003 р. Цей закон, зокрема, передбачав «недопустимість існування більш ніж однієї юридичної особи як представника цього віросповідання з такою ж для юридичної особи назвою та офіційною адресою» [8]. Болгарська прокуратура визнала діяльність розкольників невідповідною новому закону, що спричинило процес повернення храмів та майна БПЦ, а переважна частина ієрархів та духовенства повернулися до канонічної церкви. Патріарх Інокентій ініціював розгляд справи у Європейському суді з прав людини.

22 січня 2009 р. Страсбургський суд прийняв рішення про присудження «альтернативному синоду Болгарської Православної Церкви митрополита Софійського Інокентія» грошової компенсації у розмірі 8 тис. євро Болгарською державою. Щодо дій влади у 2004 р., коли представники альтернативного синоду були примусово виведені з зайнятих ними храмів БПЦ (це стало підставою для вимоги розкольниками 700 млн євро), вони не порушили Конвенцію про права людини.

Помісні церкви, зокрема РПЦ, підтримали БПЦ під час роботи Європейського суду та прийнятих ним рішень, які звинувачували владу Болгарії у порушен-

ні 9-ї статті Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод та фактично підтримав болгарський альтернативний синод [22]. У березні 2009 р. у резиденції уряду Республіки Болгарія у Софії відбулася робоча зустріч, де розглядалися юридичні та канонічні питання, пов'язані з рішенням Європейського суду [39, с. 3]. У підсумковому документі учасники зустрічі одностайно засвідчили загальноправославну підтримку БПЦ [15].

За час перебігу подій БПЦ отримувала підтримку від РПЦ, а болгарські посадові особи кілька разів зустрічалися із патріархом Олексієм, зокрема Президент Болгарії Г. Пирванов. Останній його візит до чинного патріарха Кирила у лютому 2009 р. був спричинений рішенням Європейського суду. Президент Болгарії «висловив сподівання, що Святійший Патріарх Кирил дасть оцінку опублікованому 22 січня 2009 року рішенням Європейського суду з прав людини... На думку глави Болгарської держави, ці рішення можуть мати наслідки не тільки для Болгарії та її Церкви, але і всього православного світу і міжнародної правоприйнятої практики» [25].

Зрозуміло, що підписи болгарського митрополита Варненського та Великопреславського Кирила та митрополита Київського і всієї України Володимира містяться під офіційним зверненням представників помісних православних церков, які прибули до Києва з нагоди святкування 40-річчя хіротонії предстоятеля УПЦ митрополита Володимира, до уряду України від 13 червня 2006 р., спричиненого стурбованістю «напруженою та нездоровою міжконфесійною ситуацією, що склалася за останні п'ятнадцять років в Україні». У ньому, зокрема, відзначено, що «Українське православ'я через існуючий розкол паралізоване у своєму головному завданні: служити Богу та ближньому у союзі миру, злагоди та любові... здійснений розкол, по суті, роз'єднав українське суспільство, призвів до крайньої політизації релігійного середовища», «У світовому православ'ї не існує так званого «київського патріархату», а його предстоятеля – «патріарха Філарета» (Денисенка Михайла Антоновича) – ніхто не визнає як архієрея». Автори документа закликали президента, уряд та народних депутатів України «врегулювати у правовому річизі церковне питання» [20]. Підпис болгарського митрополита Нафанаїла стоїть під зверненням представників помісних православних церков 2001 р. до «розкольницьких угруповань» із закликом до каяття та повернення канонічної церкви [28]. Патріарх Максим висловив свою думку з приводу прагнення Ватикану створити уніатський патріархат в Україні, відзначивши, що воно «суперечить прийнятій католицькою церквою резолюції про те, що уніатство не може використовуватись як шлях та засіб досягнення церковної єдності... Священний Синод Болгарської Православної Церкви засуджує усякий прозелітизм, який проводиться будь-яким засобом, і висловлює надію, що об'єднаний голос Православ'я і високий авторитет Святої Руської Православної Церкви допоможуть старанням, спрямованим на припинення діяльності Ватикану і заспокоєння християнського духу в православній Україні» (3 листа патріарха Максима від 3 грудня 2003 р.) [27].

Таким чином, БПЦ зберігає статус однієї з канонічних помісних церков і перебуває у єдності з РПЦ на підставі чого розвиваються відносини з УПЦ.

Відомо, що частина українського політикуму на чолі з президентом В. Ющенком послідовно підтримує УПЦ КП та ідею конституювання Української Православної Помісної церкви, апелюючи, зокрема, до світової практики – «Країни з домінуючою часткою православного населення (Болгарія, Греція, Грузія, Росія, Румунія і т. д.) мають свої помісні церкви, що позитивно впливає на духовний розвиток цих націй» [6].

К. Мілтчев, учасник Міжнародної асамблеї Православ'я, яка збиралася у Києві у 2004 р., депутат болгарського парламенту, що обіймав посаду заступника «Дирекції віросповідань», презентував погляди національної течії «Симеон II»,

яка ініціювала припинення церковного розколу та надання БПЦ статусу юридичної особи. У своєму інтерв'ю представнику УПЦ, де були порушені актуальні питання для України, пов'язані з розколом у православній церкві, відзначив, що рекомендував деяким українським парламентарям звернутися до болгарського досвіду, зокрема закону про віросповідання, який вирішує проблему реституції церковного майна – однієї з найскладніших і в Україні. «В Законі ми написали, що Православна Церква – традиційна конфесія для нашої держави, а формулювання взяли з болгарської Конституції. Надавши Церкві статус юридичної особи, ми створили всі умови для її нормального функціонування як духовної так і світської організації. Вона (церква. – О. К.) реєструється на базі самого Закону, оскільки ми вважаємо, що культуроутворююча релігія, яка прийшла на наші землі ще у IX ст., і стала просвітником народу і духовною опорою нації (особливо у часи турецького іга та інших смут) має на це повне право...». «Хто хоче належати іншим «православним», той повинен утворити конфесію з іншим ім'ям, але вона не має права претендувати ні на яку матеріальну власність БПЦ» [14].

Болгарський досвід врегулювання церковного конфлікту підтримують представники УПЦ. На думку ігумена Феодосія (Снігирьова), настоятеля Свято-Володимирського духовно-просвітницького центру, прикладом подолання церковного розколу в країні може бути Болгарія, де «болгарська влада, яка також дивилася на проблему розколу очима світських політиків, урешті-решт прислухалася до голосу канонічної Болгарської Православної Церкви і представників інших помісних церков. У 2003 р. був прийнятий закон, у якому підтверджені природні права Болгарської Православної Церкви». Захоплені розкольниками храми були повернуті БПЦ, і розкол, втративши державну підтримку, розсипався сам собою» [9].

Наявні церковні проблеми не перешкоджають міждержавному спілкуванню. На офіційному рівні воно відбувається у межах культурного співробітництва, що засвідчують звіти посольства України у РБ [17]. Зокрема, у 2008 р. віце-президент РБ А. Марін серед інших заходів взяв участь у відзначенні 170-річчя закладання Спасо-Преображенського собору в м. Болград; болгарська делегація взяла участь у відзначенні 1020-ї річниці Хрещення Київської Русі на чолі з Митрополитом Дометіаном (м. Київ).

Українські посадовці в Болгарії також спілкуються з представниками канонічної БПЦ, як от посол України в Болгарії В. Кальник, який на Великдень зустрівся з пловдивським митрополитом Ніколаєм. Митрополит відзначив також участь українців у російсько-турецькій війні 1877–1878 рр., молитви за яких лунають у Пловдивській єпархії, посол взяв участь у молебні на честь відкриття меморіальної дошки на честь українців, що загинули під Плевною. Щодо церковного розколу в Україні, митрополит підкреслив, що він повинен бути подоланий мирно та канонічно, проінформував відносно створеного альтернативного синоду, очолюваного митрополитом Інокентієм, та розгляду цього питання Страсбурзьким судом [23]. У березні 2009 р. у посольстві України відбулася виставка «Болгарська ікона», де було представлено роботи учнів софійської спеціалізованої школи з вивчення іноземних мов «Дріта». Болгарські іконописці навчили дітей малювати ікони за старою болгарською технологією [36].

Обмін церковними делегаціями, взаємовідвідування Церков, обмін видавництвами обох Церков – поширені форми спілкування УПЦ та БПЦ.

Окрім зустрічей ієрархів православних церков на загальних святкуваннях визначних подій, відбуваються робочі зустрічі. Приміром, візит в Україну у червні 2008 р. одного з архіреїв Болгарської Православної Церкви митрополита Ловчанського Гавриїла (Динєва), під час якого він зустрівся з предстоятелем УПЦ митрополитом Володимиром. У бесіді розглядалися питання взаємодії церков, культурно-релігійного співробітництва, організації перебування святих ікон та

шанованих образів, обговорювалась можливість відвідування болгарським митрополитом святинь української землі. Відбулася також зустріч болгарського митрополита з секретарем Київської митрополії Віталієм Косовським, під час якої розглядалися питання церковного будівництва та міжцерковних зв'язків [4].

В урочистостях з нагоди прославлення серед святих засновниці Київської Введенської обителі монахині Димитри взяв участь представник Болгарської Православної Церкви митрополит Доростольський Іларіон, який відзначив що «до недавніх часів про святу Димитру та про те, що вона народилася в Болгарії, знало дуже обмежене коло людей. Але відтепер це коло значно розширилося завдяки рішенням Священного Синода УПЦ про її канонізацію та запрошення Блаженнішого Митрополита Володимира відвідати офіційне прославлення святої делегацією Болгарської Православної Церкви. «Тепер ми напишемо про це в церковній пресі й будемо розповідати духовенству та віруючим нашої Церкви, а також відвеземо до себе ікону з часткою її святих мощей. Можна сказати, що відтепер у Києві є болгарська свята, і навпаки, болгари знатимуть і шануватимуть київську святу. Це духовно зближує братні православні народи Болгарії і України. Завдяки святій Димитрі, болгарське місто, де вона народилася, – Силістрія – з Києвом духовні побратими» [13]. У дар Митрополитові Володимиру митрополит Іларіон підніс ікону Божої Матері та архієрейську мітру, яку виготовили майстри Силістри. Також митрополит Іларіон передав в дар бібліотеці Київських духовних шкіл свою останню книгу з біблійної історії. Всього з-під пера відомого в Болгарії богослова і члена спілки письменників Болгарії митрополита Доростольського Іларіона вийшло понад сорок книжок.

Православні святині України та Болгарії стали безперечним чинником активних зв'язків православних церков та вірян. Паломництво до святих місць посідає важливе місце у розвитку церковного діалогу, сприяючи долученню вірян до православних реліквій. Окрім паломницьких відносин, відбувається і «виїзд» самих реліквій, зважаючи на обмежені можливості значної кількості населення їх відвідати. Найбільш відвідуваною святинею України залишається Києво-Печерська лавра, яка є місцем зустрічі церковних ієрархів.

Болгарія пов'язана з поширенням християнства серед слов'янських народів, походженням та діяльністю відомих постатей «першовчителів словенських» – св. Кирила та Мефодія, а також св. Климента Охридського, св. Іоанна Рильського, св. Наума, св. Феодосія та св. Єфимія Тирновських, св. Паїсія Хілендарського та св. Софронія Врачанського. Осередками болгарського національного розвитку та відродження стали відомі монастирі – Рильський, Бачковський, Троянський, Батшевський, жіночі – Петропавлівський, монастир Пречиста Богородиця Вітоська та ін. Важливо відзначити, що святі місця для православних стали і традиційними для відвідування вірян інших конфесій, туристів та усіх зацікавлених.

Різноманітні заходи, присвячені діяльності Кирила та Мефодія, день пам'яті яких – 11 травня, – є національним святом Болгарії (У 1963 р. БПЦ впровадила виправлений юліанський календар, який зараз співпадає з новим стилем грегоріанського календаря), а в Україні відзначається 24 травня у межах міжнародного дня слов'янської писемності та культури, також стали місцем зустрічей та спілкування релігійної та світської наукової спільноти.

Безперечно, наявність в Україні найбільшої у світі болгарської діаспори (понад 204 тис. осіб) також сприяє активним культурним обмінам. Релігійні пріоритети болгарської діаспори, судячи з діяльності болгарських громад в Україні, перебувають на боці канонічної УПЦ. У 2007 р. болгарська діаспора в Україні до Дня слов'янської культури і писемності, який відзначається 25 травня, отримала в подарунок пам'ятник братам Кирилу і Мефодію. Він встановлений в Одесі біля будівлі гуманітарного факультету Одеського державного університету. Автор пам'ятника – скульптур В. Васильєв, який переміг у творчому конкурсі, ого-

лошеному Державним комітетом у зв'язках з болгарами, що проживають за кордоном. Перед відправленням монумента до Одеси русенський митрополит Неофіт урочисто освятив його і дав своє благословення на подорож в Україну. На відкритті пам'ятника були присутні віце-прем'єр-міністр та міністр освіти Болгарії Д. Вилчев [26]. «Своїми» святинями називають болгари святі місця Одещини, історія яких пов'язана з болгарським населенням Південної Бессарабії [10]. Одна з них стала об'єктом міжнародного паломництва – Свято-Різдво-Богородицький храм у с. Кулевча, у Болградському районі на Одещині, відомий вірянам своїми мироточивими чудотворними іконами та розквітаючими на свято Трійці ліліями у кіюті ікони Казанської Божої Матері. Це село було свого часу засновано у 1830 р. болгарськими переселенцями із села Кюлевча Шуменського округу Варненської області Болгарії.

Можна передбачити, що українська діаспора в Болгарії, яка нараховує близько 6 тис. осіб, перебуває на боці канонічної церкви. Приміром, за ініціативою посольства та діаспори в церкві Св. Іоанна Рильського на території Софійської духовної семінарії митрополит Відінський Дометіан відслужив панахиду під час вшанування пам'яті жертв Голодомору [2]. Релігійна ідентифікація співвітчизників у Болгарії має стати предметом окремої розвідки.

Отже, церковні пріоритети сучасної болгарської влади визначають провідну роль саме канонічної православної церкви в розвитку міждержавних взаємин, передусім у сфері культури, та за участі болгарської діаспори в Україні.

Безумовно, розкрити увесь спектр релігійних проблем у міжнародних взаєминах, зокрема України та Болгарії – завдання складне. Дослідницькі перспективи бачимо у комплексному їх вивченні, починаючи з подій 1917 р., коли відносини між РПЦ та БПЦ набули нового змісту, з урахуванням діяльності нетрадиційних церков.

Можна погодитись з думкою О. Мороза, який, аналізуючи можливості церков, зокрема православної, у реалізації міжнародної політики держав, підсумовує – «те, що не може зробити міжнародне право, може зробити церква», оскільки вона звертається у першу чергу не до держав, а безпосередньо до людини, впливаючи на її особистість. Церква вчить людей братської любові, милосердя, справедливості та соборності... Та країна, у якій люди чують заклик церкви до спасіння, слухають голос сумління, здатна стати перешкодою до поширення зла, здійснюючи миротворчу діяльність, політику справедливості, недопущення свавілля та захисту слабших держав» [18, с. 17]. Попри труднощі міжцерковних відносин в Україні та Болгарії, варто пам'ятати про місію церков, зрозумілу для їхніх вірян, які, перебуваючи у них, переймаються насамперед не світськими проблемами, а власне релігійними, що складно вміщуються у раціональні наукові концепції та вимагають для розуміння не змиреного світогляду.

Бібліографічні посилання

1. **Бойкикева К.-А.** Болгарская Православная Церковь. Исторический очерк / К.-А. Бойкикева. – София, 2005.
2. Болгаро-українські вісті [Електронний ресурс] <http://www.ukrpressbg.com/aramb-2007.htm>
3. Болгарський вузол // Людина і світ. – 2004. – №4. – С. 13–15.
4. Визит в Україну Митрополита Ловчанского Гавриила (Динева) [Електронний ресурс] / <http://orthodox-church.kiev.ua/page3/news945.html>
5. Гарена К. Българският кръст в Таврия. Драматичната съдба на българите от диаспората в Украйна и пастирското служение на българското свещенство за запазване на националното самосъзнание / К. Гарена. – Кърджали, 2004.
6. Доповідь «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році». – К., 2006.
7. Драбинко А. Православие в посттоталитарной Украине (вехи истории) / А. Драбинко. – К., 2002.

8. Закон за вероизповеданията [Електронний ресурс] <http://www.pravovadurzhave.com/.../view/index.html>
9. Игумен Феодосий (Снигирев), настоятель Свято-Владимирского духовно-просветительского Центра. «Если государство хочет помочь Церкви в уврачевании раскола – есть пример Болгарии» // Мгарский колокол. – 2007. – № 52. – С. 2–3.
10. Информационный портал болгар Украины. Болгарские святые Украины [Електронний ресурс] <http://www.bg-ua.org/?name=nacdvizeniya>
11. **Калканджиева Д.** Българската православна църква и новият закон за вероизповеданията / Д. Калканджиева // Религия и политика на Балканите. – Силистра, 2004.
12. **Калканджиева Д.** Българската православна църква и «народната демокрация» (1944–1953) / Д. Калканджиева. – Силистра, 2002.
13. Київ. 97-річний болгарський митрополит написав вірш на честь нової святої – преподобної Димитри [Електронний ресурс] <http://orthodoxy.org.ua/.../2008/11/08/20226.html>
14. Кирилл Милтчев, депутат Болгарского парламента: «В нашем новом законе о вероизповеданиях четко указано, что для нас значит каноническая Церковь и кто ее представляет» <http://www.pravoslavie.org.ua>
15. Коментар на Всеправославната работна среща, Бояна, 11-12 март 2009 г. **Българска Патриаршия** / <http://www.bg-patriarshia.bg>
16. **Косик В. И.** Русская Церковь в Болгарии (1940–1950-е годы) / В. И. Косик // Славяноведение. – 2003. – № 6. – С. 81–92.
17. Культурне співробітництво між Україною та Болгарією протягом 2008 року Посольство України в Республіці Болгарія [Електронний ресурс] <http://www.mfa.gov.ua/.../ua/news/detail/22824.htm>
18. **Мороз А.** Церковь как субъект международного права / А. Мороз // Директор. – 2007. – № 3. – март. – С. 16–18.
19. **Павленко В. В.** Українсько-болгарські взаємини. 1918–1939 рр. / В. В. Павленко. – К., 1996.
20. Поместные Православные Церкви призывают украинские власти запретить «Киевский патриархат» и положить конец церковному расколу [Електронний ресурс] <http://www.sedmica.orthodoxy.ru/250-29-07-06.php>
21. Портал Богослов.ру. Бурега В. В. Раскол в Болгарской Православной Церкви и Всеправославный Собор в Софии [Електронний ресурс] / <http://www.bogoslov.ru/text/353078.html>
22. Портал Московской Патриархии. Иларион Алфеев, епископ. Выступление на Всеправославном совещании в Софии 11-12 марта 2009 года [Електронний ресурс] / <http://www.patriarchia.ru/db/text/580307.html>
23. Посольство України в Республіці Болгарія [Електронний ресурс] <http://www.mfa.gov.ua/.../ua/news/detail/22824.htm>
24. Поспеловский Д. В. Русская Православная церковь в XX в. / Д. В. Поспеловский. – М., 1995.
25. Президент Болгарии просит патриарха Кирилла о содействии [Електронний ресурс] <http://www.rusk.ru/newsdata.php?idar=730152>
26. Пресс-служба Украинской Православной Церкви 29.05.2007. Одесса. Митрополит Агафангел принял участие в торжествах по случаю открытия памятника святым Кириллу и Мефодию [Електронний ресурс] <http://www.pravoslavie.org.ua/index.php?...>
27. Пресс-служба Украинской Православной Церкви. Предстоятели Поместных Православных церквей об унии [Електронний ресурс] / <http://www.pravoslavie.org.ua/index.php?...>
28. Пресс-служба Украинской Православной Церкви. 1.10.2001. Участвовавшие в торжествах по случаю 950-летия Киево-Печерской Лавры представители Поместных Православных Церквей резко осудили деятельность Филаретовской (УПЦ-КП) и Автокефальной (УАПЦ) раскольнических группировок и призвали их к покаянию [Електронний ресурс] <http://www.pravoslavie.org.ua/index.php?...>
29. Пресс-служба Украинской Православной Церкви 27.10.2008. Болград. Митрополит Агафангел и вице-президент Болгарии возглавили торжества, посвященные юбилею собора [Електронний ресурс] http://www.pravoslavie.org.ua/index.php?r_type=news...
30. **Рябых Г.** Русская Православная Церковь в системе современных международных отношений / Г. Рябых // Политические исследования. – 2008. – № 2. – С. 23–37.

31. **Скурат К. Е.** Сношения Болгарской Православной Церкви с Русской // История Поместных Православных Церквей / К. Е. Скурат. – М., 1994. – Т. 1.
32. **Станкевич В. Л.** Україна і болгарське національне відродження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / В. Л. Станкевич. – Донецьк, 1998.
33. **Тимошенко Ю.** Відновлення незалежної Болгарської церкви та Україна / Ю. Тимошенко // Київська старовина. – 2004. – № 4. – С. 34–37.
34. **Тимошенко Ю. О.** Діяльність українського суспільства в становленні незалежної болгарської церкви / Ю. О. Тимошенко // Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Наукові записки: Історичні науки. – К., 2000. – С. 75–79.
35. **Тимошенко Ю. О.** Українсько-болгарські відносини у 90-х рр. XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Ю. О. Тимошенко. – К., 2004.
36. У Посольстві України у Болгарії відкрилася виставка «Болгарська ікона». 11.03.2009 // Релігія та культура [Електронний ресурс] // <http://www.ukrinform.ua/ukt/order/?id=788903>
37. Хронология на разкола в Българската Православна Църква от създаването му до днес [Електронний ресурс] http://www.pravoslavieto.com/.../razkol_chronology.htm
38. Церковный вестник. – 2009. – № 20. – октябрь. – С. 3.
39. Церковный вестник. – 2009. – № 5. – март. – С. 3.
40. **Цыпин Владислав**, протоиер. История Русской Церкви. Книга девятая. 1917–1997 / Владислав Цыпин. – М., 1997.
41. **Шкаровский М.** Советская церковная политика в причерноморских странах в 1944–1953 гг. / М. Шкаровский. [Електронний ресурс] <http://www.bogoslov.ru/persons/302151/index.html>
42. **Шкуратова И. В.** Советское государство и Русская православная церковь: проблемы взаимоотношений в области внешней и внутренней политики в послевоенные годы / И. В. Шкуратова. – М., 2005.

Надійшла до редколегії 08.12.2009.

УДК 94(497.17)»2001»

В. І. Яровий

Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка

ДІЄВІСТЬ АЛБАНСЬКОГО ЧИННИКА НАПЕРЕДОДНІ ТА В ПЕРІОД МІЖЕТНІЧНОГО КОНФЛІКТУ 2001 р. В РЕСПУБЛІЦІ МАКЕДОНИЯ

Висвітлено значення албанського чинника в міжетнічному конфлікті 2001 р. в Республіці Македонія.

Ключові слова: Республіка Македонія, криза, конфлікт, суперечності, національні меншини, конституція, албанці, македонці.

Освещено значение албанского фактора в межэтническом конфликте 2001 г. в Республике Македония.

Ключевые слова: Республика Македония, кризис, конфликт, противоречия, национальные меньшинства, конституция, албанцы, македонцы.

The article is devoted to the definition of the role of Albanian factor in ethnic conflict in 2001 in Republic of Machedonia.

Key words: Makedonia Republic, crises, conflict, controversials, national minorities, Constitution, Albanians, Makedonians.

Міжетнічний конфлікт 2001 р. в Республіці Македонія фактично підсумував відносно спокійне перше десятиліття незалежності цієї пост-югославської держа-